

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 134 2013

I distribution:
Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Sammlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Sammlaren* är 15 juni 2014 och för recensioner 1 september 2014. *Sammlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Sammlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–33–2

ISSN 0348–6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2014

Regnbågsfamiljer och könsöverskridande barn

Bilderbokens nya invånare

AV EVA HEGGESTAD

Jag köpte en barnbok för ett tag sen, ”den gröna barnkammarboken”. Den innehåller ett alfabet av typen ”Abel Apelsinodlare” osv. När jag kom till Q blev jag lite ställd. Där fanns nämligen Qrister Queer. Själv har jag bara en MYCKET vag aning om vad Qrister Queer kan tänkas syssla med. Min svärmor hade aldrig ens hört ordet. Ok, folkbildning kanske behövs, men är en barnbok rätt ställe!? Är inte det en sexuell läggning eller inriktning eller nåt?? Oavsett vill jag inte ha Qrister i min barnbok.

Ovanstående inlägg skrevs av signaturen Oliwa på diskussionsforumet Familjeliv.se den 17 november 2007.¹ Det föranleddes av att Bonnier Carlsen i augusti månad samma år hade gett ut en omarbetad utgåva av *Den Gröna barnkammarboken*, en antologi med både äldre och nyskrivna berättelser, rim och ramsor i urval av Eva Dahlin och Annika Lundberg. Under kapitlet ”Min bokstav” (text och bild av Jakob Wegelius) presenteras ett alfabet där varje bokstav illustreras av en person med ett namn och en sysselsättning eller egenskap.² Förutom Abel apelsinodlare, Berit bergsbestigare och Carl charmör presenteras också Qrister queer, en person med halvlångt hår, mustascher, bröst och lurviga ben, iklädd kjol, blus och högklackade skor.

Qrister queer uppfattades av signaturen Oliwa som en opassande barnboksfigur, och hennes inlägg startade en nätdebatt som kom att pågå fram till den 28 november samma år. Sammanlagt bestod den av 60 poster, varav ytterligare några av Oliwa. Dock var det bara några få av debattörerna som gav henne medhåll. Signaturen Tigertofflan svarade: ”Haha. shit. jag hade nog blivit ganska ställd jag med. och jag håller med. I en barnbok där de ska lära sig alfabetet tycker jag inte att det passar.” Även signaturen Cinnalinna ansåg att Qrister queer presenterades i fel forum: ”Jag tycker det är olämpligt att dra in sexuell läggning i en barnbok OAVSETT vilken läggning det rör sig om. Lika opassande att på ”H” ha ”hetero-henry” eller nåt sånt.” Merparten av inläggen gav dock Oliwa mothugg. Flera tackade för boktipset och skrev att de skulle köpa boken. Andra som Lillajag25 svarade: ”Ääää... ju förr de lär sig att det finns olika sexuella läggningar och inriktningar desto bättre är det tycker jag. och att dessa människor är precis som du och jag!” Signaturen Teambe skrev: ”Kanonbra initiativ av barnboks författarna! Och i en så mainstream bok som den gröna barnkammarboken dessutom! ’applåder.’”

Samma år i november dök ytterligare en queer barnboksfigur upp i Eva Lundgrens ABC-bok *Magic, Cilla & Baby – ramsor om tjejer, killar och grejer* med illustrationer av en rad olika konstnärer. Också här står bokstaven Q för queer åtföljt av en vers som börjar: ”Qvintus har 2 morsor; Annkatrin och Rut, / 1 syrra och 2 brorsor, / farsan heter Knut.”³

I de bägge böckerna får Q som i queer representera skilda företeelser. Qrister framställs som en vuxen person med oklar könstillhörighet genom att kombinera typiska manliga och kvinnliga attribut. Qvintus däremot är ett barn, som utmärks av att han har två mammor och en pappa. I det första fallet står queer för en upplösning av könskategorierna, i det andra fallet för en familjetyp som inte passar in i kärnfamiljsnormen.

Den gröna barnkammarboken ingår i en serie om nio antologier som riktar sig till mindre barn och gavs ut första gången 1989. Dock är innehållet helt nytt i 2007 års utgåva på vars baksida det står att läsa: ”Den gröna barnkammarboken’ har något för varje barn – sagor, dikter, sånger i en fantastisk blandning, rikt illustrerad av våra främsta tecknare! Här väntar kära favoriter som Pippi och Pettson [sic.], Mamma Mu och Alfons, men även nyskrivna berättelser om dinosaurier, cowboys, dagisfröknar, karameller och mycket mer.” Enligt baksidestexten rymmer volymen såväl bidrag ur den kanoniserade barnlitteraturen som nyskrivna verk. Däremot nämns inget om Qrister queer, vilket heller inte är särskilt anmärkningsvärt då han bara representerar en enda bokstav i ett av antologins 35 bidrag.

Böcker, som skildrar familjekonstellationer som inte grundas på ett traditionellt kärnfamiljeideal, har förekommit långt tidigare än i de ovan givna exemplen. Bland annat kan nämnas Elsa Beskows välkända berättelser om tant Brun, tant Grön och tant Gredelin, vilka gavs ut under åren 1918–1947.⁴ I den första boken berättas hur de föräldralösa barnen Petter och Lotta tas om hand av de tre tanterna och i viss mån även av deras granne farbror Blå, som bland annat får fungera som barnens informator. De får alltså i likhet med Qvintus flera vårdnadshavare även om dessa, trots att de sörjer för barnens uppehälle och uppfostran, inte kallas för mamma eller pappa utan böckerna igenom benämns som tant och farbror.

I Beskows böcker får man heller inte veta något om de tre tanternas inbördes relationer, om de är systrar eller bara tre ogifta kvinnor som valt att leva tillsammans. Den enda information som ges är att de har en gemensam bostad, även om de i denna tilldelas olika revir; tant Brun vistas i köket, tant Gredelin i kammaren och tant Grön i trädgården.⁵ Visst firas det jul och födelsedagar, där alla medlemmar i hushållet är närvarande inklusive farbror Blå, men det finns ingenting som indikerar att det föreligger något annat än vänskapliga relationer mellan kvinnorna och mellan dem och farbror Blå, som aldrig är mer än en tillfällig besökare i deras hem.

I Eva Lundgrens bok däremot är de vuxnas relationer, om än inte explicit, sexuella, då Qvintus har två mammor och en pappa. Däremot ger texten ingen information om vad för slags relationer som föreligger mellan dem. Bor Qvintus med två lesbiska mammor eller lever de tre föräldrarna i ett polyamoröst förhållande? Till skillnad från den traditionella ABC-boken, där varje bokstav relaterar till ett för barnen välkänt föremål eller begrepp – även om man får hålla i minnet att just bokstaven Q ofta har varit problematiskt att illustrera – kan man förmoda att ordet queer är ett obekant begrepp för de allra flesta barn och därför måste ges en förklaring. I Lundgrens bok finns den i en fotnot: ”Queer: Står för annorlunda och visar någon som inte gör/är som alla andra, till exempel har en familj som Qvintus. En queer person kan vara en tjej som är kär i tjejer (lesbisk, flata) eller en kille som är kär i killar (bög). Eller det kan vara tjejer och killar som gillar både tjejer och killar. Det kan också vara en kille eller man som hellre vill vara tjej eller kvinna, eller tvärtom.”⁶

Under de senaste drygt tio åren har en rad bilderböcker givits ut i Sverige som kan sorteras in under beteckningen queera barnböcker. Även om begreppet queer inte förekommer explicit, förutom i de ovan nämnda böckerna, har de ett gemensamt queertema genom att de ifrågasätter den heterosexuella normen vad gäller kön och sexualitet. Här finner vi skildringar av barn eller vuxna, som inte faller in under en traditionell genusrepresentation men också beskrivningar av familjer som avviker från den traditionella kärnfamiljen såtillvida att en av eller båda föräldrarna lever tillsammans med en person av samma kön. Vissa böcker tar upp queertemat i en realistisk kontext, medan andra skildrar det i berättelser där aktörerna är djur eller sagofigurer. De pedagogiska ambitionerna varierar likaså. Somliga böcker har ett klart upplysningssyfte och vill förklara hur det är att leva i en familj där föräldrarna har samma kön eller vill visa hur barn kommer till genom insemination. Andra däremot kommenterar över huvud taget inte vuxengenerationens relationer, de tas bara för givna, eller så förekommer det queera mer som en subtext.

I denna uppsats består materialet av de bilderböcker för barn som publicerats i Sverige mellan åren 1999 och 2013 och som ifrågasätter heteronormen genom att skildra alternativa samlevnadsformer och/eller alternativa sexuella eller genusrelaterade identiteter. Startpunkten motiveras av att 1999 var det år då de första bilderböckerna, som skildrar barn med föräldrar av samma kön, publicerades. Förutom att ge en översikt över ett nytt tema i den svenska barnboksutgivningen, är syftet dels att undersöka hur såväl föräldrar som barn vilka avviker från heteronormen gestaltas, dels att granska de pedagogiska ansatserna, hur det queera presenteras. En viktig aspekt härvidlag är böckernas tilltal när det gäller queertemat. Vänder de sig direkt till barnet eller huvudsakligen till den vuxna läsaren, som får fungera som en mediator mellan bok och barn? I förekommande fall är jag även intresserad av böckernas paratexter, det vill säga titlar,

förord, efterord och baksidestexter, eftersom dessa ger en vink om innehåll och tema och påverkar läsarens tolkning.

De queera bilderböckerna för barn har väckt debatt både i pressen och i skilda nätfora. Som signaturen Oliwas inlägg ovan visar, kan queera personer anses vara olämpliga i böcker som riktar sig till barn, men kritik har även riktats mot böckernas brist på konstnärlighet och i vissa fall för att de ansetts utgöra ett led i en feministisk konspiration. Min avsikt är också att presentera några av dessa svenska debatter men även frågor som rests av anglosaxiska barnboksforskare, och som har relevans när det gäller den svenska utgivningen. Bland de frågor som ställts är i vad mån de böcker med queermotiv som vänder sig till barn verkligen utmanar rådande föreställningar, och om de inte i själva verket reproducerar en heteronorm. Medan de barn som beskrivs tillåts tänja på könsgränserna – i vissa fall skildras de till och med könsneutralt – gäller andra regler för bilderböckernas vuxna gestalter. Oavsett sexuell läggning lever de i stabila parrelationer och beskrivs som att de är precis som alla andra.

Queerbegreppet

Begreppet queer introducerades i det akademiska fältet för cirka tjugo år sedan och fick en bredare lansering med Tiina Rosenbergs *Queerfeministisk agenda* (2002). Som Rosenberg uttrycker det är queerteori dock ingen enhetlig skolbildning ”utan en blandning av studier vilka kritiskt fokuserar det heteronormativa, det vill säga de institutioner, strukturer, relationer och handlingar som vidmakthåller heterosexuallitet som en enhetlig, naturlig och allomfattande ursprungssexualitet”.⁷ Å ena sidan kan det användas för att beteckna de personer som inte vill beskriva sig själva som heterosexuella eller som ifrågasätter vikten av att överhuvudtaget identifiera sig med ett visst kön eller en bestämd sexuell läggning. Å andra sidan har queer inom den akademiska världen kommit att beteckna studier som utgår från att identitetskategorier som kön och sexualitet inte är ”naturliga” utan social konstruerade och historiskt betingade. Mia Österlund skriver i antologin *Queera läsningar* (2012) att utgångspunkten för en queeranalys är att ”sexualitet och kön granskas ur ett normkritiskt perspektiv, där den förgivettagna och osynliggjorda heteronormativiteten ifrågasätts också när det gäller barn”.⁸

Vad queerteorin framför allt uppmärksammar är det maktförhållande som råder mellan den heterosexuella kulturen och den avvikande, men också själva normalitetsbegreppet. Utifrån ett makt- och queerperspektiv diskuterar Maria Nikolajeva barnlitteraturen, där hon dock byter ut heteronormaliteten mot vuxennormaliteten och ser barnbäckernas uppror mot vuxennormen som ett sätt att uppmärksamma normens godtycklighet.⁹ Hon anför Pippi Långstrump som exempel och menar att Astrid Lindgren ”tillämpar [...] queermodellen långt innan termen kommit i bruk”.¹⁰ Även om det

finns vissa som hävdar att queer kan beteckna en motståndsidentity vilken som helst, avviker dock Nikolajeva från det gängse bruket av begreppet queer, uttryckt av Rosenberg som att ”det queera förhållningssättet [alltid] står i relation till den heterosexuella normen som exkluderande princip”.¹¹ En liknande syn har den kanadensiske barnlitteraturforskaren Peter E. Cumming som ser queer som en paraplybeteckning för ”gay, lesbian, bisexual, transgendered, and transsexual people, including children”. Vidare menar han att queer i böcker för barn också kan beteckna företeelser som ”challenge and confuse our understanding and uses of sexual or gender categories”.¹²

Det dubbla tilltalet

Vad som utmärker en barnbok har varit en huvudfråga inom barnlitteraturforskningen, och svaren har varit lika många som de som ägnat sig åt den. En allmän uppfattning är dock att även om barnboken riktar sig till barn, måste den först passera en rad vuxna instanser som förlag, bokhandlare och köpare, innan den når den tilltänkta adressaten.¹³ Den måste alltså först granskas utifrån konstnärliga, moraliska, ideologiska eller pedagogiska värderingar. Som Vivi Edström uttryckt det ingår alltså barnboken, till skillnad från vuxenboken, i ett dubbelt system.¹⁴ När det gäller barnböcker med ett queertema kan man förmoda att dessa ges ut, införskaffas och förmedlas av instanser eller vuxna som har en uttalad ambition att överföra vissa värderingar och synsätt till barnen. Från förlagens sida handlar det även om kommersiella intressen. Finns det en marknad? Syftet kan också vara dubbelt. Böckerna kan dels ha som ambition att fungera identitetsbekräftande för de barn som lever i så kallade queer- eller regnbågsfamiljer eller som inte lever upp till den av samhället förväntade genusnormen, dels ha som syfte att skapa förståelse för alternativa samlevnadsformer och/eller alternativa genusrepresentationer. Även om det kan sägas att all barnlitteratur i någon mån är didaktisk och ideologisk till sin natur,¹⁵ gäller detta i högre grad för de queera barnböckerna, där utgivningen styrs av mer medvetet ideologiska strategier än vad som gäller de böcker som skildrar barn i traditionella kärnfamiljer eller som inte avviker från ett traditionellt genusmönster.

Barnlitteraturen arbetar alltså med dubbla koder, som innebär att den både ska passera vuxenvärldens granskande öga och ha ett tilltal som är anpassat till barnets nivå och föreställningsvärld. Men de dubbla koderna eller det dubbla tilltalet kan även handla om att barn och vuxna uppfattar texten på olika sätt.¹⁶ Medan barnet uppfattar den bokstavligt, kan den vuxne se andra dimensioner i den, exempelvis ironier eller kommentarer till företeelser som ligger utanför barnets erfarenhetsfär. När det gäller de queera barnböckerna är det också möjligt att ställa frågan i vad mån barnläsaren har möjlighet att uppfatta böckernas bärande eller underliggande teman.

Fyrklöverfamiljen och samkönad kärlek

År 1999 kom de första svenska bilderböckerna som skildrar familjer där föräldrarna lever ihop med någon av samma kön, nämligen *Malins mamma gifter sig med Lisa* av Anette Lundborg med illustrationer av Mimmi Tollerup-Grkovic, och *Trollen på Regnbågsbacken* av Bodil Sjöström med illustrationer av Åsa Öhrn. I den förra ger redan titeln signaler, till såväl barnen som de vuxna, om att boken inte är en skildring av en traditionell kärnfamilj. Vid utgivningen var det heller inte möjligt för samkönade par att ingå äktenskap utan endast registrerat partnerskap. Först tio år senare ändrades lagen. Berättelsen om Malins mamma och Lisa skildrar alltså en situation som vid tiden för publiceringen låg i en obestämd framtid, även om det också är möjligt att författaren här har valt att skildra ett giftermål istället för ett partnerskap för att anpassa historien till barnets begreppsvärld.

Berättelsen börjar in medias res: ”Malins mamma ska gifta sig med Lisa. Malins mamma, Siv, älskar Lisa och Lisa älskar Siv.”¹⁷ Bilden visar hur Malins mamma väcker Lisa som ligger i sängen, samtidigt som Malin sitter på golvet och nyfiket tittar på mammas bröllopskor. På de följande sidorna får vi följa hur Siv och Lisa klär på sig och så småningom blir hämtade av Malins pappa och hans kille Niklas. Bröllopet äger rum i Stockholm stadshus och när vigseln är avklarad följer ett stort kalas, där alla vänner och släktingar är närvarande. När Malin vaknar på natten får hon av Lisa veta att det växer en bebis i Lisas mage, varefter Malin somnar om i mammas och Lisas säng. Men boken vill inte bara visa att det är möjligt för två kvinnor att gifta sig med varandra. I den andra hälften av boken, då familjen befinner sig på semester på Gotland, samtalar Malin och hennes mamma om hur barn blir till:

- Mamma, hur kommer egentligen bebisen in i magen?
- Från början är det små frön som simmar in i magen där det ligger ett pyttelitet ägg och väntar, svarar mamma.
- Blomfrön? Undrar Malin.
- Nä, inte blomfrön, skrattar mamma. Det är särskilda små bebisfrön som finns hos pappan.
- [---]
- Var jag ett av de där små fröna? Undrar Malin nyfiket.
- Ja, det kan man säga. Lisa hjälpte till att putta in fröna i min mage så att de kunde simma omkring därinne. Plötsligt var det ett frö som krockade med det lilla ägget och det var *då* som du blev *du*.¹⁸

Malin och hennes mamma fortsätter att tala om hur det var när Malin föddes och på nästa uppslag ändras scenen. Nu kommer pappa och hans pojkvän Niklas på besök,

och Malin får reda på att det är Niklas som gett frön till Lisa, eftersom också han vill bli pappa. På det allra sista bilduppslaget är det kväll. De fyra vuxna sitter utomhus kring ett bord och äter och Malin vilar i sin pappas famn. Hon tänker på att hon ska bli storasyster: ”Det känns väldigt stort och spännande. Alldeles för stort för att orka tänka på nu – för nu somnar hon i pappas knä ute i natten.”¹⁹

I *Malins mamma gifter sig med Lisa* finns ingen berättelsens röda tråd utan den består huvudsakligen av tre skilda episoder: Bröllopet, beskrivningen av hur Malin kom till världen samt pappas och Niklas besök, som informerar om att Niklas donerat spermier till Lisa. Syftet tycks alltså inte vara att berätta en historia utan snarare att upplysa läsaren om vad det innebär att ha föräldrar som älskar någon av samma kön, samtidigt som boken inte beskriver detta som något avvikande eller något som överhuvudtaget måste förklaras, utom då det gäller själva inseminationsförfarandet.

Att boken vill tjäna som upplysning förstärks i paratexterna. I författarens efterord informeras om att det idag finns 40 000 barn som har minst en homosexuell förälder och vidare att ett liv som homosexuell inte står i motsats till ett liv med barn. Baksidestexten är skriven av riksdagsledamoten och ordförande i den dåvarande Partnerskapskommittén, Barbro Westerholm, som bland annat skriver: ”Det är i barndomen myter, fördomar och beteenden grundläggs. Därför är det nödvändigt att barn får möta olika miljöer och olika sätt att leva i litteraturen.” I boken är det, skriver hon, ”fullt naturligt att som här växa upp med mamma Siv och hennes fru Lisa. Och att pappa och Niklas kommer till bröllopet.” Såväl efterordet som baksidestexten har ett vuxet tilltal, som både har som syfte att sätta in boken i en samtidskontext och att lyfta fram bokens didaktiska funktion; om barnen tidigt konfronteras med alternativa familjekonstellationer kan det innebära att de som vuxna blir mindre fördomsfulla. Vad Westerholm ytterligare lyfter fram som en kvalitet är att boken framställer det som ”naturligt” att växa upp i en queerfamilj. *Malins mamma gifter sig med Lisa* kan också ses som exempel på den tendens som Peter E. Cumming menar präglar de barnböcker där föräldrarna är av samma kön, det vill säga att den queera hemmiljön normaliseras genom att föräldrarna skildras som om de vore precis som alla andra.²⁰ Vad som skiljer Malin från de barn som växer upp i en traditionell kärnfamilj är egentligen bara att hon har en dubbel uppsättning föräldrar, som trots sin sexuella läggning, precis som i kärnfamiljen, har reproduktionen och omsorgen om barnen som sitt gemensamma mål och intresse.

Malin växer alltså upp i en så kallad fyrklöverfamilj, det vill säga en familj där barnet har två biologiska föräldrar vilka båda lever tillsammans med en person av samma kön, även om alla fyra föräldrarna för den skull inte behöver bo tillsammans. En liknande familjekonstellation finner vi i *Trollen på Regnbågsbacken*. Bokens berättarjag är ett barn av obestämt kön, som under en hundpromenad träffar en trollfamilj bestående av två kvinnor som är gifta med varandra, två män som är tillsammans och två

barn. Visserligen får berättarjaget veta att en av trollkvinnorna haft barnen i magen, men att "Lillemor är lika mycket mamma som jag".²¹ Också de bägge männen fungerar lika mycket som barnens pappor.

Till skillnad från boken om Malin, som har en titel som genast ger en vink om det ämne som behandlas, ger upplysningen att trollen bor på Regnbågsbacken dock inga omedelbara associationer till innehållet, åtminstone inte för de yngsta läsarna, som knappast kan förväntas vara medvetna om regnbågens symboliska betydelse i hbtq-sammanhang. Däremot ger baksidestexten viss information. Den är liksom boken i övrigt skriven i jagform och har ett tilltal som riktar sig lika mycket till den vuxne som till barnet i sin beskrivning av "en tokig trollfamilj som bodde där":

Bruno har rakad skalle, en läskig tatuering på halsen och såna där brallor man har när man kör motorcykel. Han älskar att baka bullar. Men mest älskar han nog Antonio, som knappast kan slita sig från sina pelargonior. Hjärdis har byggt huset och har gift sig med Lillemor som har kort stubin. Och alla är mammor och pappor. [---] Häng med till Regnbågsbacken så ska du få veta vad som hände.

Vad som ytterligare skiljer *Trollen på Regnbågsbacken* från boken om Malin är att de personer som uppträder presenterar sig själva som troll, om än utan svansar, även om de både när det gäller texten och illustrationerna ser ut som helt vanliga människor: "Ut ur huset kom en tant med lockigt hår, rödmålade läppar och snickarbyxor. 'Vad glordu på, har du aldrig sett ett troll förut' skrattade hon. 'T-t-t-t-troll?' stammade jag. 'Ja, troll', sa hon. 'Men stå inte bara där. Kom in. Vi har väntat på dig.'"²²

Väl inne i huset får berättarjaget bekanta sig med dess invånare, vilka skildras ur ett utifrånsperspektiv. Samtidigt som berättarjaget förundras över och skräms en smula av de vuxna, som det tycker ser lite annorlunda ut, är allt inte främmande och konstigt. De bullar som bjuds på smakar precis som vanliga bullar, och ett av barnen tittar på Lejonkungen, som också är berättarjagets favoritfilm, på teve.

Dock betonas boken igenom att de vuxna är troll, även om barnen aldrig betecknas som trollungar, och som sådana av en annan art. Till skillnad från den normalitetsdiskurs som präglar *Malins mamma gifter sig med Lisa*, är det här i stället annorlundaskapet som poängteras. Trollfamiljen är inte bara tokig. Att det finns ett vi och ett ni markeras redan inledningsvis då berättarjaget möter kvinnan som presenterar sig som ett troll och som förklarar: "Vi vet mer om er än vad ni vet om oss. [---] Ändå kan jag ge mig på att ni pratar en del om oss."²³ Samtidigt vill hon också betona de likheter som finns mellan trollen och de andra: "Troll är också människor. Det trodde jag du hade förstått nu. Du ser hur vi ser ut. Tycker du att vi är annorlunda än andra människor på något sätt."²⁴ Vidare förklarar hon att det finns troll överallt: "Vi finns överallt där regnbågen går ner. Över hela världen."²⁵ Men det förklaras också att det ofta kan vara

besvärligt att vara troll: ”[H]ur många gånger ska vi behöva ta emot nyfikna besökare som ska glo på oss troll. Tror dom att vi är några apor eller?”²⁶ Att vara troll innebär alltså att stå för ett utanförskap, att inte vara accepterad av de ”vanliga” människorna. När berättarjaget omsider lämnar familjen förklarar en av mammorna:

Framför allt vet du att vi finns. Nu kommer du att träffa fler troll, både i skolan, i affären, och vid busshållplatsen. Överallt där människor finns. Dom har alltid funnits där, men det är först nu du kan se dom. Du kommer att höra många berättelser om troll, men varje gång du hör något som du inte känner igen, fråga då om dom själva har träffat några. Berätta sedan om trollen som nu är dina vänner.²⁷

Trollen på Regnbågsbacken präglas i allra högsta grad av ett dubbelt tilltal. För den vuxna läsaren är det uppenbart att troll är en metaforisk beskrivning av personer med homosexuell läggning, och att budskapet kan uppfattas som att dessa visserligen kan se lite konstiga ut, men att de också är som alla andra. De finns överallt, och man ska inte tro allt som sägs om dem. En tydlig vuxensignal är också den upplysning som en av mammorna kommer med då sonen i familjen tittar på *Lejonkungen*, nämligen att rösten bakom lejonet Scar är ett ”troll precis som vi”.²⁸ Vem det är nämns inte, men för den som undersöker saken visar det sig att Scars röst görs av Rikard Wolff.²⁹

Detta är dock inte något som nödvändigtvis uppfattas av de yngre barnläsarna, inte minst då berättelsen har flera fantasibetonade inslag, utöver att karaktärerna skildras som just troll. Berättarjaget når exempelvis Regnbågsbacken genom en grön gång i skogen, vilket påminner om de portaler i fantasy litteraturen som leder mellan den verkliga världen och den fantastiska. På samma sätt som fantasy litteraturen använder sig av magi och magiska föremål har en av trollmammorna en magisk guldring på ett finger. När berättarjaget tittar genom den beskrivs det som om hon ”var inuti en film”:

Jag såg två tanter i vita kläder, båda hade blombuketter i handen. De stod tätt intill varandra framför en präst. En av tanterna var Hjärdis. Runt omkring henne syntes massor av glada ansikten, jag är helt säker på att Bruno och Antonio var några av dem. Jag såg Bruno också, och en liten flicka. Sedan var filmen borta.³⁰

När ett av trollen förklarar att ”[v]i vet mer om er än vad ni vet om oss”, kan det likaså ur ett barnperspektiv uppfattas som att trollen äger magiska egenskaper, även om vuxenläsaren tolkar det som att de homosexuella är mer förtrogna med heterokulturen än vice versa. Vad som bidrar till det sagoaktiga är även att det framstår som osäkert om trollen på Regnbågsbacken existerar i verkligheten. I berättelsens början när berättarjaget kommer till det gamla torpet, beskrivs det som ett ödehus trots att det nu visar sig bebott, och när berättarjaget i slutet av historien kommer hem och berättar för en granne om sitt besök svarar denne: ”Alla vet att huset stått tomt hur länge

som helst, och vi får väl hoppas att det inte bor några hemska troll där”.³¹ Berättarjaget bryr sig dock inte om vad han säger, och berättelsen avslutas med orden: ”Nu hade jag en egen trollsaga att berätta, jag skulle berätta den för alla jag kände. Och den är alldeles sann.”³²

Både *Malins mamma gifter sig med Lisa* och *Trollen på Regnbågsbacken* har ambitionen att skildra den moderna queer- eller regnbågsfamiljen, om än utifrån vitt skilda utgångspunkter. Men medan Malins historia placeras i en realistisk kontext, utspelas berättelsen om trollen i en sagobetonad fantasivärld, och då den förra normaliserar det queera, betonar den senare trollens annorlundaskap. En annan skillnad är att *Malins mamma gifter sig med Lisa* fokuserar på hur det är att vara barn i en familj med två mammor, medan *Trollen på Regnbågsbacken* huvudsakligen riktar uppmärksamheten mot föräldrarnas egenskaper, vilka beskrivs som avvikande av både dem själva och berättarjaget, om än värda att respektera. Böckerna skiljer sig också åt när det gäller berättarperspektivet såtillvida att boken om Malin har en allvetande berättare medan den om trollen har en jagberättare. Den betydelse som berättarperspektivet spelar i barnboken diskuteras av Maria Nikolajeva, som menar att den allvetande berättaren är mer auktoritär och didaktisk till sin karaktär till skillnad från jagberättaren som framstår som naiv och otillförlitlig. Att välja en jagberättare innebär att läsaren lämnas ”utan vägledning när det gäller uppfattningen av händelser och personer”; barnen måste själva ta ställning till karaktärernas personligheter och handlingar.³³ Eftersom barn har en benägenhet att identifiera sig med huvudpersonen och dela hans eller hennes syn på världen, finns det också, hävdar Nikolajeva, en risk för att barnläsaren missar de ideologier som boken rymmer.³⁴ Även om Nikolajeva exemplifierar detta med böcker som innehåller dold rasism, kan hennes resonemang vara tillämpligt även på böcker som vill motverka fördomar.

Det didaktiska syfte som präglar *Malin mamma gifter sig med Lisa* – så här är det att leva med två mammor – förstärks alltså av att berättaren är allvetande. I *Trollen på Regnbågsbacken* däremot bidrar det faktum att berättaren är ett barn till berättelsens dubbla kodsysteem. Att troll symboliserar personer med homosexuell läggning står klart för den vuxna; de blir en bild av hur omvärlden ser på homosexuella och hur denna bild inte stämmer överens med verkligheten. Utifrån ett barnperspektiv kan bokens budskap däremot förstås som att det inte är så stor skillnad mellan troll och människor eller möjligtvis att det bara är i trollfamiljer som barn kan ha två mammor och två pappor.

Samkönad kärlek i sagornas värld

Medan *Malins mamma gifter sig med Lisa* utspelas i en realistisk samtidsmiljö tilldrar sig *Trollen på Regnbågsbacken* i två separata universum. Det ena är berättarjagets löst skissade realistiska verklighet och det andra den parallella verklighet som nås genom en smal grön gång i skogen, som fungerar som en portal mellan de två världarna. Ytterligare ett exempel finner vi i Anette Skåhlbergs och Katarina Dahlquists *Prinsessan Kristalla* (2008), som helt och hållet utspelas i en sagovärld. Berättelsen är en variant av folksagan om prinsessan och draken och skildrar Kristallas barndom och uppväxt fram till bröllopet med en flicka av folket. Kristalla beskrivs som en upprorisk prinsessa, som vägrar att underkasta sig kungens och drottningens uppfostringsideal. Som barn blir hon vän med den drake som sätter skräck i omgivningarna, då hon förstår att han egentligen känner sig ensam. Hon lär också känna Vilda, svärdsmidarens dotter och en flicka av folket, som hon dock förbjuds att träffa då denna inte är av kungligt blod. Förbudet får Kristalla att bli allt sorgsnare och hon slutar inte bara att skratta utan även att prata. När hon fyller 18 år bestämmer kungen och drottningen att hon ska gifta sig med en prins som har äkta kungablood i ådrorna och som kan få Kristalla att återfå talförmågan. Men ingen av prinsarna intresserar prinsessan och först när hon återser Vilda och förstår att hon är kär kan hon tala igen. Som i alla andra sagor har också denna ett lyckligt slut; när Kristalla och Vilda firar bröllop utropar bröllopgästerna: ”Länge leve brudparet! Länge leve våra drottningar!”³⁵

Att berättelsen om prinsessan Kristalla har ett uttalat syfte att bryta mot vedertagna normer framgår av baksidestexten: ”Prinsessan Kristalla är kär! – men inte i en prins... Prinsessan Kristalla – en modern saga som bryter normer.” Efter en kort beskrivning av innehållet och en presentation av författaren och illustratören följer Sagolikt Bokförlags programförklaring: ”Vi vill berätta sagor som bryter vår tids normer och ger hopp till alla barn om att alltid följa sitt hjärta’ Och det är sant! En prinsessa kan visst ha en vacker klänning OCH vara stark och välja själv.”

Sagan om prinsessan Kristalla bryter normen genom att vara den enda boken i det undersökta materialet där den samkönade kärleken inte förläggs till föräldragenerationen och där vi får följa protagonistens utveckling och känslor, även om Kristalla inte tillåts upptäcka sin kärlek till Vilda förrän hon uppnått giftasvuxen ålder. Frågan om sexualitet i barnböcker diskuteras av Mia Österholm, som lyfter fram det faktum att barn i vår kultur å ena sidan betraktas som oskuldsfulla och asexuella, å andra sidan ses i utveckling mot en blivande heterosexuell läggning.³⁶ Men även om förhållandet mellan Kristalla och Vilda till en början endast beskrivs som vänskap, och alltså ansluter till en dominerande asexualitetsdiskurs, innebär den omständighet att de senare blir nära och gifter sig att boken bryter mot uppfattningen att det asexuella barnet genom-

går en heterosexuell utveckling. Dock är det faktum att Kristalla förälskar sig i en flicka inte något som kommenteras i berättelsen. Kungaparets protester mot dotterns val av kärleksobjekt handlar om klass/börd och tradition: ”Men hon är ingen prins. Vi bestämde att du skulle välja en prins. Hon är väl knappast av kungligt blod, sa kungen. [...] Som du säkert förstår vill vi att du gifter dig med en prins för så har det varit i alla tider.”³⁷ Frågan om kön aktualiseras således inte, såvida man inte uppfattar kravet på att prinsessans gemål ska vara en prins som ett implicit krav på att personen ska vara av manligt kön. Emellertid skulle föräldrarnas invändning ha kunnat formulerats på samma sätt om Kristallas blivande make hade varit exempelvis en svinherde.

Det är också intressant att jämföra kungaparets protester mot giftermålet med baksidestextens formulering där det under rubriken ”Prinsessan Kristalla – en modern saga som bryter normer” står att läsa: ”Nu måste hon övertyga kungen och drottningen om att få gifta sig med svärdsmidaren Vilda, en flicka av folket som inte är av kungligt blod”. Medan paratexten lyfter fram såväl kön som klass, betonar texten huvudsakligen den klassmässiga aspekten. Idag då även verklighetens prinsessor kan gifta sig med en man av folket är frågan huruvida det faktum att prinsessan gifter sig under sitt stånd är särskilt normbrytande. Sett till den gängse sagotraditionen handlar normbrottet i själva verket om att Kristalla förälskar sig i och gifter sig med en kvinna och inte att hon gifter sig under sitt stånd.

Att paratexten lyfter fram bokens normbrytande potential har att göra med att den vänder sig till den vuxna instans som ska förmedla berättelsen till de yngre läsarna; för barn är det ju tämligen ointressant huruvida en bok bryter mot vår tids normer eller inte. Att berättelsens text inte lyfter fram det egentliga normbrottet kan kanske förklaras med tendensen i de bilderböcker som publiceras under 2000-talets första decennium. Samkönad kärlek behandlas inte annorlunda än olikkönad, och det faktum att ett barn har två föräldrar av samma kön föranleder inte heller några kommentarer eller kräver någon förklaring.

Nya familjekonstellationer

Medan de första queera bilderböckerna skildrar familjer där barnen har en dubbel uppsättning föräldrar, även om dessa inte bor tillsammans, är denna familjetyp mindre vanlig i den senare utgivningen. En förklaring kan vara den lag som antogs 2005, vilken innebär att kvinnliga par fick rätt att skaffa barn via insemination på klinik i Sverige och som i sin tur har medfört att den så kallade fyrklöverfamiljen blivit allt ovanligare. En tydlig tendens i de böcker som gavs ut under 2000-talets första decennium är att allt mindre fokus riktas på de vuxnas kärleksrelationer. Medan det i både *Malins mamma gifter sig med Lisa* och *Trollen på Regnbågsbacken* förklaras att mammorna i respektive bok gif-

ter sig på grund av att de älskar varandra, kommenteras överhuvudtaget inte det faktum att huvudpersonen i Åsa Karsins *Pinsamt värre, Krille* (2009) har två mammor. Boken handlar om hur Krille åker med dem på semesterresa, där de uppför sig pinsamt som alla föräldrar, men inte värre än att Krille och hans mammor i bokens slut dansar hela natten med de andra hotellgästerna. Även Kalle Güetters *Jag vill ha baklava* (2010) skildrar ett barn som har två mödrar, ”mamma” och ”min andra mamma Rita”, vilka dock har en marginell roll i handlingen. Berättelsen startar med att barnet och jagberättaren, vars kön aldrig avslöjas, blir bjuden på baklava av vännen Perian. Efter diverse förvecklingar lyckas berättaren själv baka baklava med hjälp av Perians pappa och kan slutligen bjuda sina mammor och det likaså icke könsbestämde syskonet Kim på de goda bakverken.

Som B. J. Epstein konstaterar i sin undersökning av hbtq-gestalter i anglosaxiska barnböcker är familjer med samkönade föräldrar ”primarily lesbian”.³⁸ Detta gäller även den svenska utgivningen, där ett undantag är Åsa Karsins *Värsta prutten, Lolly* (2007), som skildrar ett barn som bor tillsammans med sina två pappor. Till skillnad från de böcker där barnen endast har två föräldrar av kvinnligt kön och där någon pappa aldrig nämns över huvud taget, har Lolly en mamma som bor långt borta i en annan stad. Inte heller i denna bok görs några försök att förklara familjebakgrunden utan det centrala är att Lolly kommit på det roliga med att prutta i armhålan, och vad det leder till när hon får följa med sin mamma på en fest där mamman ska få ta emot ett pris. Att båda papporna och mamman räknas som Lollys föräldrar förstärks av den avslutande bilden, där Lolly, i likhet med boken om Malin, somnar på kvällen omgiven av alla sina föräldrar: ”Alla tre sitter och beundrar sitt lilla barn. De stryker henne sakta över kinden och pussar henne lätt på pannan.”³⁹

De enda böcker som skildrar en familj där endast två män är föräldrar är Anette Skåhlbergs och Katharina Dahlquists *Jösta och Johan* (2010) och uppföljaren *Junior börjar förskolan* (2010), även om ingen av dem utspelas i en realistisk verklighet. Den första beskriver två giraffhanars barnlängtan och hur de så småningom, efter flera misslyckade försök att ta hand om olika djurungar, har lyckan att finna ett ägg ur vilket en krokodilunge kläcks till vilken båda blir föräldrar. Den senare skildrar krokodilungen Juniors – som trots namnet benämns som hon – första dag på dagis och hur hon på de andra djurungarnas frågor om vem hennes pappa och mamma är svarar att hon har två pappor. Juniors kamrater, som tror att papporna är två farliga krokodiler, blir glatt överraskade då de kommer och hämtar Junior och visar sig vara två giraffer på vars hal-sar de får åka rutschbana.

En tydlig trend i de böcker som handlar om familjer där föräldrarna lever tillsammans med en person av samma kön är att beskriva den som en familj som alla andra. Särskilt märkbart blir det i den speciella kategori av böcker som skildrar flera olika familjekonstellationer. Anna-Clara Tidholms *Min familj* (2009) inleds med frågan: ”En

familj vad kan det vara?”, varefter följer 12 uppslag där olika barn presenterar sina respektive familjer. I åtta av fallen rör det sig om familjer som består av mamma, pappa och barn, även om antalet barn varierar och att vissa familjer inkluderar en farfar eller mormor, ett gosedjur eller några husdjur. Två visar så kallade styvfamiljer och en består av en mamma, en mormor och ett barn. Bara ett uppslag visar en så kallad fyrklöverfamilj bestående av två mammor, två pappor och två barn, där det tydligt framgår av illustrationen att papporna respektive mammorna hör ihop parvis. Boken avslutas med att den inledande frågan besvaras: ”En familj är att höra ihop. Så att alla kan säga: – Det här är vi! Det här är MIN familj!”⁴⁰

Eddie Summanens och C. Kåbergs *Familjeboken* (2008) har likaså ambitionen att visa att det finns familjer av skiftande slag och att det inte finns några regler för hur en familj ska se ut. Till skillnad från Tidholms *Min familj* dominerar inte den heterosexuella kärnfamiljen och den är också en sexualupplysningsbok, där det berättas om olika sätt som ett barn kan bli till på. Den har också ett betydligt vidare familjebegrepp och framhåller att kärleken inte behöver vara en förutsättning för familjebildning: ”Ibland är föräldrarna kära i varandra, ibland är de kompisar, ibland kände de varandra nästan inte alls innan bebisen började växa i magen.”⁴¹ I både text och bilder förekommer såväl föräldrar av samma som av olika kön. Också den tidigare nämnda *Junior börjar förskolan* presenterar ett antal familjekonstellationer på bokens sista uppslag. Förutom Junior och hans två giraffpappor visas bilder på en lejonunge och hennes pappa och en struts med sin gammelmormor. När de gäller de övriga djurbarnen sägs inget om föräldrarnas kön; duvan Dennis hämtas på dagis av sina två föräldrar, som för övrigt är pelikaner, elefanten Elin hämtas av sin förälder och hyenaungarna och björnen Bibbi av sina respektive familjer.

I de queera bilderböckerna för barn är det, med undantag för Eddie Summanens *Familjeboken*, kärleken och gemenskapen mellan föräldrar och barn som bestämmer vad en familj är. Till skillnad från många moderna barnböcker, där föräldrarna är heterosexuella och som kan skildra mer problematiska familjer eller familjesituationer, tycks det lyckliga och okomplicerade familjelivet vara en gemensam nämnare för de böcker som har regnbågsfamiljen som tema. Regnbågsfamiljens föräldrar är harmoniska och glada. Inte bara Krilles mammor dansar glatt natten lång under semesterresan, utan också papporna i *Trollen på Regnbågsbacken* börjar plötsligt dansa med varandra och följs snart av en av mammorna, sonen i familjen och berättarjagets hund. I den vers som åtföljer Qvintus i Eva Lundgrens ABC-bok får vi veta att föräldrarna ordnar en fest varje sommar där ”[a]lla partar järnet/och inga gränser fanns”. Till och med Herr Ensam deltar och ”dansar som en galning” med Qvintus pappa. Avslutningen lyder: ”Kom igen, släpp loss, va Queer!/sjunger alla högt och ler.” På bilden visas hur Qvintus dansar i ring med pappan och Herr Ensam.

Queertemat som subtext

De böcker som här diskuterats har ett mer eller mindre klart uttalat queertema; i de tidigaste böckerna är det centralt såtillvida att fokus riktas på föräldrarnas sexuella läggning, medan det i de senare utgivna bilderböckerna hamnar mer i bakgrunden. Att ett barn har två föräldrar av samma kön nämns i förbigående. Mest dolt är queertemat i Pija Lindebaums *Lill-Zlatan och morbror raring* (2006), där det huvudsakligen förekommer som en subtext i en berättelse om svartsjuka.

Huvudpersonen Lill-Zlatan, som egentligen heter Ella, får bo hos mormor då hennes föräldrar är på Mallorca. Där finns också tre morbröder, ”som nog jobbar på kontor” och som jämt ska ha fläskpannkaka, och ytterligare en morbror Tommy, som nästan alltid är ”på något annat ställe i världen”, och som mest gillar sushi.⁴² Tommy är alltså den äventyrliga och roliga morbrodern, och de är med honom som Lill-Zlatan ska tillbringa dagarna medan föräldrarna är bortresta. Historien startar i en varm och positiv stämning: ”Tommy tycker så himla mycket om att vara med mig”.⁴³ Tillsammans gör de en massa roliga saker, lyssnar på musik, går på opera eller stannar hemma och leker döden. Så plötsligt en dag sitter Steve i Tommys kök när hon kommer dit, varpå harmonin övergår i svartsjuka. Lill-Zlatan vill att Steve ska gå hem, men först ska Tommy klippa hans hår och sen följer han med dem på fotbollsmatch och därefter på bio. Lill-Zlatan visar med all önskvärd tydlighet sitt missnöje med Steve; hon tycker att han ser tråkig ut och har fula byxor, hon håller socker på hans skor och spolar vatten på toapappersrullen innan han ska gå på toaletten och kallar Steve och Tommy för ”jäkla skitkorvar”,⁴⁴ när hon får veta att också Steve ska följa med till badhuset. Vändpunkten kommer en dag då Tommy känner sig dålig och Lill-Zlatan motvilligt följer med Steve ut på gården för att spela fotboll. Till skillnad från Tommy, som inte är något vidare på fotboll, visar det sig att Steve är ”nästan världsmästare”. Boken slutar med att Tommy piggnar till och att de alla tre spelar en match där Lill-Zlatan vinner.

Lill-Zlatan och morbror raring berättas av Lill-Zlatan, och det är således ur hennes barnperspektiv som detta triangeldrama gestaltas. Men boken rymmer också ett underliggande queertema, vilket huvudsakligen kommer till uttryck i bilderna. I sin mycket uppskattande recension av boken i *Dagens Nyheter* jämför Stina Zethraeus Lindenbaums bok med *Trollen på Regnbågsbacken* och *Malins mamma gifter sig med Lisa*. Till skillnad från de tidigare böckerna konstaterar hon att texten hos Lindenbaum inte röjer något om människans förhållande. Istället är det bilderna som ger ledtrådar ”till oss som är stora nog att förstå, eller stora nog att ha fördomar”. Tommy framställs, menar hon, som ”en bögkliché”; han klär sig i blommiga skjortor, har rosa glasögon och ring i örat.⁴⁵ Utseendemässigt skiljer sig också Tommy från sina tre bröder, som på en bild figurerar runt matbordet hemma hos mormor med stela miner och

korslagda armar iklädda identiska randiga skjortor och slips. Att Tommy avviker från den hegemoniska manligheten blir emellertid också tydligt i texten. Han är inte bra på att spela fotboll, han tycker om sorgliga filmer och gråter på bio och han brukar också färga håret på Lill-Zlatan. En kanske inte helt tydlig signal är den bok som ligger på ett bord hos Tommy med titeln *Athens*, vilket åtminstone för den vuxne betraktaren kan ge vissa associationer till antikens homokultur. Och även om texten inte explicit röjer något om de bägge männens förhållande, ger Steve ett otydligt svar på Lill-Zlatans direkta fråga om han bor hemma hos Tommy: ”Nja, inte precis.”⁴⁶

Vad som skiljer *Lill-Zlatan och morbror raring* från Sjöströms och Lundborgs böcker är att det queera huvudsakligen ligger i bilderna, något som för övrigt också bekräftas av Lindenbaum, som i en intervju om sin bok sagt: ”Det finns en vuxennivå i berättelsen. Den finns bara i bilderna. Där finns berättelsen om Tommys och Steves relation. Barnnivån av berättelsen ligger i texterna. Som beskriver Ellas svartsjuka.”⁴⁷ Men det queera ligger också i framställningen av Lill-Zlatan, som trots att hon heter Ella blir kallad för ett pojknamn, och som dessutom tecknas som ett barn som kan vara både pojke och flicka. Det som avslöjar hennes kön är namnet, vilket dock nämns först några sidor fram i boken.⁴⁸

Det könsöverskridande barnet

Lill-Zlatan kan ses som ett exempel på ett av de många könsöverskridande barn som förekommer i de senare årens bilderboksutgivning i så måtto att hon kallas för ett manligt namn (som nämnts ovan dröjer det flera sidor in i boken innan hennes riktiga namn avslöjas) och avbildas som ett barn med oklar könsidentitet. Hon får också boken igenom bära omkring på en fotboll. Hennes fotbollsintresse förenar henne för övrigt med huvudpersonen i *Värsta prutten, Lolly*, som också hon föredrar att var klädd i fotbollskläder men tar på sig klänning då hon ska på fest med sin mamma. Dock sliter hon av sig klänningen och uppträder i sin rätta mundering när mamman tar emot sitt pris.

Pojkflickan är en sedan länge etablerad figur i såväl barn- som ungdomsböcker och själva ordet pojkflicka är likaså etablerat som beteckning för en flicka som uppvisar traditionellt pojkkaktiga drag. Hennes manliga motsvarighet, flickpojken, är däremot en relativt ny företeelse. Till skillnad från pojkflicka finns flickpojke inte upptaget i SAOB, även om begreppet förekommer i tidnings- och tidskriftsartiklar, bloggar etc. Utan att själva ordet flickpojke nämns har den nya barnlitteraturen uppmärksammat pojkar som överskrider könsnormerna genom att klä sig i klänning eller föredrar traditionella flicklekar. Pija Lindenbaums *Kenta och Barbisarna* (2007) inleds med texten ”Kenta kan skjuta en rökare rakt in i krysset. Han är faktiskt himla bra på fotboll.”⁴⁹ Samtidigt visar bilden hur Kenta sitter på golvet med en Barbiedocka i knät. Vi får

följa Kenta under två dagar på dagis, som inledningsvis kan ses som strikt könssegregerat såtillvida att pojkarna leker för sig och flickorna för sig. Under den andra dagen överger Kenta dock pojkarnas lek för att istället leka barbiedocks- och utklädningslekar med flickorna.

Kenta och Barbisarna kritiserades i *Dagens Nyheter* av Pia Huss, som menade att Lindenbaum tar ”det säkra för det osäkra och låter honom [Kenta] bli dubbelkompetent [...]. Hur hade historien tenn sig om Kenta inte hade varit så fenomenal utan en spinkis som inte ens kunde tåfjutta?”⁵⁰ Men just den dubbla kompetensen, föreningen av eller snarare den utsuddade gränsen mellan det som av tradition anses vara pojk- respektive flickaktigt, kan ses som bokens bärande tema. Mia Österlund, som ägnat boken en queerfeministisk analys, talar om den som en berättelse om ”grumlad könskonstituering”.⁵¹ Hon uppmärksammar också det faktum att den rymmer en alternativ flickskildring; flickornas barbielek är okonventionell och flickorna skildras heller inte stereotypiskt, det vill säga som försiktiga, snälla och lydiga.⁵² De könsöverskridande tendenserna manifesteras ytterligare i bokens slutscen, där pojkarna och flickorna gemensamt spelar fotboll iklädda prinsesskjolar.

Också Anette Skåhlbergs och Katarina Dahlquists *Kalle med klänning* (2008) berättar, som titeln visar, om en pojke som klär sig i flickkläder och där klänningen visar sig ha närmast magiska egenskaper. Kalle får under sommarlovet överta en klänning av sina kusiner, varefter han visar sig bli den bästa målgöraren i fotboll. Även om de vuxna protesterar mot att pojkar bär detta plagg, ”det är bara flickor som har klänning”,⁵³ följer så småningom alla pojkar Kalles exempel, varefter modet sprider sig vidare till vuxengenerationen. Kalles morfar tar fram mormors klänning för att bli bättre på att spela golf och Kalles pappa, som är bilmekaniker, sätter på sig sin frus klänning för att bli bättre på att laga bilar. Berättelsen slutar med att alla män i staden bär klänning ”när de behöver bli extra duktiga på något”.⁵⁴

I uppföljaren *Kalle som Lucia* (2009), bär Kalle fortfarande sin klänning. Boken skildrar hur Kalle önskar bli Lucia, hur han blir vald och till och med skaffar sig en peruken eftersom lucior ska ha långt hår. Men då dagen närmar sig får han veta att skolleningen förbjudit pojkar att vara Lucia. Genom att byta utstyrsel med en av flickorna, som hellre vill vara stjärngosse, genomför Kalle en kupp, men bestämmer sig för att strunta i peruken, eftersom han vill vara en ”Kalle-lucia”. Också i denna bok vinner han över vuxenvärlden på sin sida. När föreställningen är slut tar alla pappor fram var sin luciakrona och sätter på huvudet: ”Allesamman har de längtat i många, många år efter att också få vara magiska och strålande och vackra!”⁵⁵

Bägge böckerna om Kalle handlar om hur en pojke strävar efter att få göra kön på sitt eget sätt i kamp mot en till en början oförstående eller avogt inställd omvärld. Så småningom vinn den över på hans sida, då även de vuxna männen börjar använda

klänning respektive röjer en önskan om att bära luciakrona. Ett annat gemensamt drag är att de kvinnliga attributen laddas med magiska egenskaper; klänningen gör pojkar och män starka och kompetenta och luciakronan får de vuxna männen att känna sig ”magiska och vackra”. Manligheten har med andra ord något att vinna på att bli mer kvinnlig. I Lindenbaums *Kenta och Barbisarna* däremot blir Kentas könsöverskridande klädsel och lekar okommenterade, och det finns heller inga fördömande vuxna som ifrågasätter barnens agerande, förutom Kentas pappa, som gör ett lamt försök att stoppa ner en fotboll i Kentas ryggsäck den dag han tar med sig sin barbedocka till dagis: ”– Den får inte plats, säger Kenta. – Jodå, säger pappa. – Nä, säger Kenta, och så går han.”⁵⁶ Överhuvudtaget är vuxenvärlden sparsamt representerad hos Lindenbaum, och förutom Kentas pappa figurerar endast några fröknar på dagis, vilka dock saknar större betydelse för handlingen. I *Kenta och Barbisarna* erbjuder dagiset en fristad bestående av olika skyddade rum; i dockvrån, på toa, i köket och i snickis befinner barnen sig utanför de vuxnas kontroll och kan experimentera fritt med sin könskonstituering. Den i början till synes strikta uppdelningen mellan pojkarnas och flickornas lekar luckras upp och mynnar ut i gemensamma utklädningslekar och fotbollsmatcher. Till skillnad från böckerna om Kalle, vars fokus ligger på alternativa modeller för hur pojkar, och även män, kan göra kön, går *Kenta och Barbisarna* längre genom att grumla gränsen mellan kvinnligt och manligt.

Det könsneutrala barnet

Det könsöverskridande barnet är en ofta förekommande gestalt i de senaste årens bilderboksutgivning, även om läsaren aldrig behöver tveka om vilket kön som de skildrade barnen har. Syftet med böckerna tycks vara att ifrågasätta könsstereotyper och att bana väg för ett mer utvidgat genusbegrepp. På senare tid har en ny kategori av bilderböcker sett dagens ljus, nämligen böcker om så kallade unikakaraktärer, det vill säga karaktärer där det inte framgår om det skildrade barnet i fråga är en pojke eller flicka.⁵⁷ Flera av dem har publicerats på Olika förlag, som exempelvis *Micklan letar* (2008) och *Micklan målar* (2009) av Lena Arro och Pia Johansson samt *Tesslas mamma vill inte!* (2010) och *Tesslas pappa vill inte!* (2011) av Åsa Mendel-Hartvig och Caroline Röstlund. Även ett mer etablerat förlag som Natur & Kultur har gett ut bilderboken *Blixtslukaren* (2012) av Jonatan Brännström och Joanna Hellgren.

När Olika förlag år 2012 gav ut *Kivi & Monsterhund* av Jesper Lundqvist med illustrationer av Bettina Johansson bidrog den med nytt bränsle i den pågående debatten om det könsneutrala pronomenet *hen*. Berättelsen som är skriven på rim skildrar en unikakaraktär, ett barn som heter Kivi, som genomgående betecknas som *hen*. Den startar med att Kivi ligger i sin säng omgiven av ”Mappor och pammor och morbros-

ter Jin/ en bryssling en marför, en halkvartskusin/små parvelpysor och storebröstrar”,⁵⁸ som alla försöker att få Kivi att sova. Kivi deklarerar dock att hen enbart tänker sova om hen får en hund, och morgonen därpå dyker en stor och ruskig monsterhund upp, som ställer till en hel del bekymmer innan Kivi så småningom lyckas göra sig av med den. Nästkommande dag är det Kivis födelsedag, och då hen förstår att hen ska få en hund ändrar hen sig och boken avslutas med att Kivi deklarerar att hen nu vill ha en gorilla.

Boken om Kivi är försedd med ett förord med rubriken ”3 möjligheter istället för 2!”, där utgivarna ger en förklaring till varför man valt att ha en könsneutral karaktär och vad som ligger bakom användningen av hen:

Hen är inte bara höna på engelska. Det är dessutom svenskans tredje personliga pronomen! Ett komplement till hon eller han. Det är så vi vill se det: som ytterligare en språklig möjlighet som underlättar i en könsstereotyp vardag. För språket spelar roll, särskilt när det handlar om att befästa eller förändra tankemönster och normer. Ord som hon och han bär med sig många föreställningar som ofta är stereotypa. Och i en bok som den här, där det viktiga är vem Kivi är och vad Kivi gör snarare än om Kivi är hon eller han, är hen ett utmärkt ord att använda. Hen är inkluderande och det läsande barnet står friare att själv identifiera sig med karaktären, oavsett om barnet kallas för hon eller han.

Av förordet att döma tycks förlaget vara väl medvetet om att *Kivi & Monsterhund* genom sitt bruk av hen innebär ett normbrott och att det därför krävs en motivering eller rent av ett försvar. Men förordet kan också ses som en programförklaring i linje med förlagets utgivningspolicy: ”På OLIKA vill vi ge ut böcker som utmanar stereotyper och förlegade normer och traditioner i litteraturens värld. Ibland gör vi det med buller och bång och ibland lite mer diskret.”⁵⁹ På samma sätt som efterordet och baksidestexten till *Malins mamma gifter sig med Lisa*, som förklarade och motiverade varför det var viktigt att ge ut en bok där föräldrarna hade samma kön, riktar sig även denna paratext till den vuxna läsaren.

Även om flera bilderböcker med unikakaraktärer givits ut tidigare väckte *Kivi & monsterhund* stor uppmärksamhet och blev flitigt recenserad och diskuterad i såväl press som i bloggar och andra nätfora. I *Expressen* skrev Nina Lekander en kort positiv anmälan under rubriken ”Henförande”. Användningen av hen kommenteras inte närmare, mer än att pronomenet detta år krupit upp till ytan och att denna ”nästan skrämmande politiskt perfekta barnbok” har en text som ”rimmar och rockar så att det står härliga till.”⁶⁰ Elina Drukers recension i *Svenska Dagbladets* har rubriken ”Oskyldig hen-berättelse fick igång debatten”. Trots att hon finner boken intressant på grund av ”de språkliga och visuella möjligheterna som skapas när vanda föreställningar hamnar i gungning”, summerar hon sina intryck med följande reflektion:

En uttalad ideologisk utgångspunkt leder sällan till konstnärligt nyskapande barnböcker. Frågan är om det ens är syftet med Sveriges första barnbok med ”hen”. ”Kivi och monsterhund” är en trevlig berättelse men bortsett från de möjligheter som skymtar här, är det mycket lite uppror som ryms inom dess pärmar. Istället fungerar boken som en replik i en större diskussion som handlar mer om attityder och kategorier än om barnlitteratur.⁶¹

En liknande uppfattning ges i *Dagens Nyheter*, där Lennart Kuick skriver: ”Att ge ut böcker där huvudsyftet är att förändra attityder är ett vanskligt företag trots goda föresatser. ’Kivi och monsterhund’ klarar sig hjälpligt även om diskussionen om pronomen är betydligt intressantare än resten av innehållet.” Kritiken rör även själva texten; till skillnad från Lekander anser Kuick att den är skriven på ”knyxig vers”.⁶² Helt positiv är inte heller Jenny Tunedal i *Aftonbladet*, som uppfattar *Kivi & Monsterhund* som ett försök att ”slippa skrivas in så hårt i könsdualismens mönster”. Samtidigt skriver hon: ”Trots sin nyskapande grammatik blir det en lite tråkig barnbok.”⁶³

De större tidningarnas recensenter finner bruket av hen intressant även om alla inte är helt övertygade om bokens litterära kvaliteter. En fråga som återkommer är om politiska ambitioner låter sig förenas med konstnärligt värde. I den diskussion som fördes på nätet handlade det däremot huvudsakligen om användningen av hen; hätska tongångar hördes från dem som opponerade sig mot pronomenet och närmast såg det som ett uttryck för en feministisk konspiration. Den signatur som inleder kommentarsfältet under Lekanders recension i *Expressens* nätbilaga skriver exempelvis:

”Kultureliten”, extremfeminister och diverse ospecificerade politruker jublar över ännu ett angrepp på allt sunt och normalt. Vanligt folk skakar på huvudet med all rätta. Försäljningen av boken kommer främst gå till de först nämnda och de får nog inte barn i samma utsträckning som övriga samhället så om vi bortser från politiskt korrekt försäljning till förskolor där det finns en anställd ”genuspedagog” kan vi räkna med en mager distribution. De kommande generationerna kan tacka gudarna för det.⁶⁴

Även på diskussionsforumet Flashback startade flera trådar som handlade om användningen av hen. Under rubriken ”Första ’könsneutrala’ barnboken. Handlar om ’hen’”, kommenterade signaturen hoodrob i december 2011 ett uttalande av författaren till *Kivi & Monsterhund*:

Den här författaren Jesper Lundqvist verkar tro att man använder orden han/hon för att förmedla ”kulturhistoriska bagage”, ”egna och andras bilder”, ”tyckanden”, ”fördomar” och ”generaliseringar om manligt/kvinnligt och pojkgigt/flickigt”. Han verkar alltså inte tro att människor använder orden ”han” och ”hon” för att förklara vilket kön personen har. Han kanske inte tror att kön finns? Jag tycker Jesper Lundqvist är en pajas. Vad tycker ni?⁶⁵

Inlägget resulterade i närmare 100 kommentarer, varav merparten var uttalat negativa till användningen av hen. Vissa menade att det kunde få förödande konsekvenser. Signaturen Detvardåsjälva skrev exempelvis som ett svar till en av dem som försvarade boken:

Du förstår inte hur stora konsekvenser feminismen kommer få för människan. Att man tillhör ett av två kön är naturligt, och att förneka det är väl rätt absurt, tycker du inte? Varför kämpa mot naturen? Boken är bara ett verktyg, precis som pistolen för mördaren, det är mördaren som måste stoppas. Jo, många kommer inte kunna finna sig själva när de kommer upp i tonåren, och då kommer en del av dem att se självmord som utvägen.⁶⁶

Bara några veckor efter det att *Kivi & Monsterhund* givits ut intervjuades Anette Skåhlberg, författare och förläggare på Sagolikt förlag, i *Dagens Nyheter* med anledning av att hennes bok *Känn med hen* (2012) var under tryckning. Med sin bok ville Skåhlberg varna för att användningen av hen riskerade att förringa de verkliga problemen och att vi inte får ett mer jämställt samhälle genom att byta ut han och hon mot hen. Det viktigaste var, menade hon, att vi ändrar attityd, att han och hon får vara lika mycket värda.

Känn med hen handlar om en familj bestående av personerna hun, hin, hån, hyn och hen, vilka alla älskar varandra. Varje familjemedlem är tecknad som en könlös fantasifigur som ger uttryck för varsin känsla: hen är glad, hun är ledsen, hin är arg, hån är rädd och hyn är exalterad. Själva budskapet är att det är viktigt att bejaka sina känslor och att alla är lika bra, vilket också framgår av baksidestexten: ”Hur mycket hen är du? Eller är du kanske hun idag? Eller är det till och med så att du är hån? Alla känslor är viktiga och bra att ha. Det är härligt att känna känslor varenda dag.”

Förutom själva titeln är det oklart på vilket vis boken kan ses som ett inlägg i den debatt som handlar om möjligheten att använda ett könsneutralt pronomen för att markera att en gestalt i en barnbok varken bör ses som en flicka eller pojke. Även om de olika familjemedlemmarna framställs som lika mycket värda är det svårt att se detta kopplat till uppfattningen att samma sak bör gälla för han och hon. Att boken skapat viss förvirring framgår bland annat av bloggen Boktjuven, som under rubriken ”Vad är poängen med ’Känn med hen’” skriver: ”Som jag ser det är syftet med boken att driva med ordet ’hen’ och därmed försöka sätta ett löjets skimmer på det ordet.”⁶⁷ I bloggen Barnboksprat skriver Malin Molinder:

Förvisso är det inte helt lätt att se vari författarens kritik till hen ligger, möjligen i att hen ”laddas ur” och används i ett helt nytt sammanhang, som ett namn på en figur rätt och slätt. Språket är fritt så det borde väl vara okej, även om det nog finns de som har invändningar mot att det utkommer en bok med hen i, men med en ny betydelse (eller antibetydelse) och detta dessutom i anslutning till den pågående debatten om hen. Jag kan hålla med om den kritiken då bokens titel har ordet hen i sig och det kan skapa

förväntningar. Självt ser jag som sagt ingen koppling till hens betydelse, men jag inser att boken ändå rider på hen-vågen och det känns lite märkligt, samtidigt visar det på att allt är möjligt. En bok skrivs, inspirerad av en ilska mot ett litet ord, och resultatet blir en bok om känslor, starka sådana. Så kan konstnärlig frihet också se ut.⁶⁸

Kritiken mot de nya aktörerna på bokmarknaden

Medan de etablerade bokförlagen med få undantag inte gett ut några böcker med ett uttalat queertema, kan den ökade utgivningen av queera barnböcker förklaras med de nya aktörerna på bokmarknaden det senaste decenniet, små förlag som inriktar sig på normkritisk barnlitteratur med ett uttalat mångfaldsperspektiv. Först ut var Olika förlag och Vilda förlag, vilka startade år 2007, och som idag är sammanslagna under namnet Olika förlag AB. Förlaget presenterar sig bland annat så här på sin hemsida:

Sedan 2007 har vi gett ut närmare 50 titlar med mångfald- och genuskoll. Böcker som ska ge alla barn möjlighet till identifikation, oavsett hur de är flickor och hur de är pojkar, familjeform, funktionsnedsättning eller etnicitet. Eller om de är en liten hen. Böcker som speglar den samtida mångfalden och visar olikheter på ett likvärdigt sätt!⁶⁹

Året därpå startade Sagolikt bokförlag som specialiserar sig på böcker för barn under parollen ”Sagoförlaget som tar sagor på allvar”. Förlaget skiljer sig från de övriga såtillvida att de två förläggarna skriver och illustrerar alla böcker själva; Anette Skåhlberg står för texten och Katarina Dahlquist för illustrationerna. Deras vision uttrycks bland annat med dessa ord:

Det är vi vuxna som måste ge alla barn förutsättningarna att okritiskt se sig om i världen. Barn bär på de fördomar vi ger dem. Barn är så öppna som vi tillåter dem att vara. Vem som helst ska kunna älskas oavsett kön, ålder, utseende, hudfärg eller religion. Vi tycker att det är så otroligt viktigt att barn får vara barn så länge det går. Att sagorna som barn läser eller får läsa för sig ger dem just det som de behöver för att utvecklas till empatiska och fördomsfria vuxna.⁷⁰

Ytterligare ett förlag med liknande målsättning är Vombat förlag, som också startade år 2008 och vars målgrupp är barn och ungdomar upp till 18 år. Förlagets presentation lyder:

Välkommen till ett annorlunda barn- och ungdomsboksförlag. Vombat förlag är det lilla förlaget som tänker stort. Vår grund är tanken om allas lika värde genom synliggörande. Vår primära målgrupp är barn och unga vuxna från 2–18 år. Tanken med våra böcker är att visa många olika aspekter av barn och ungdomars liv utan att det som bryter mot, det vi ibland kallar, normen framställs som något avvikande eller något som måste proble-

matiseras. Kvalité, humor och värme får gå jämsides med mångfald och det som ibland avviker från det förväntade. Vi vill att barn som läser våra böcker ska känna igen sig själva, förundras, utmanas i tanken och kanske erövra nya världar.⁷¹

De nya aktörerna på bokmarknaden möttes dock av skepsis, och i maj 2008 startade en debatt i *Dagens Nyheter* som handlade om de nya förlagens utgivning. Den inleddes med att Karin Salmson från Vilda förlag bemötte den kritik som framförts av barnboks-författaren Per Gustavsson och *Dagens Nyheter*s recensent Lotta Olsson i SVT:s Kulturnyheterna den 28 april 2008. I programmet menade Gustavsson att genustänkandet gått för långt och hänvisade till att han fått ändra färg på en tröja i en illustration i en bok han gjort för Olika förlag. Likaså förstod han inte värdet av att sätta in homoföräldrar i en barnbok bara för att visa upp dem. Olssons kritik gick ut på att de förlag som baserar sin utgivning på någon typ av värdegrund förlorar i kvalitet. I sitt försvar menade Salmson att genus- och mångfaldsgranskade böcker behövs som en motvikt till de budskap som barnen utsätts för när det gäller kön och normer i samhället. I polemik mot Per Gustavsson anser hon att just rosa fungerar som en genuskod och att greppet att visa föräldrar av samma kön bidrar till att öka toleransen hos läsaren.⁷² Olsson inledde sitt svar med att hon tycker att ”det är oseriöst av ett barnboks-förlag att utgå från en värdegrund” och att det enda motivet för en förläggare är ”att ge ut konstnärligt bra barnböcker”. Skönlitteraturens uppgift är, menar hon, att visa oss vad vi inte redan visste. Visserligen tillstår hon att viss barnlitteratur kan vara problematisk – som exempel tar hon det faktum att Pippi Långstrumps pappa kallas för negerkung – men det finns därför ingen anledning att ersätta den problematiska barnlitteraturen med ”tillrättalagd propaganda där världen är rättvis och fin”. Propaganda kan, anser Olsson, inte motverkas med annan propaganda.⁷³

När Karin Salmson svarar på detta inlägg hävdar hon att all barnlitteratur baseras på värderingar i såväl bild som text och att det därför måste vara bättre att aktivt förhålla sig till dem. Enligt hennes uppfattning innebär det ingen kvalitetsförlust och heller inte att verkligheten beskrivs som ”rättvis och fin” utan som mer ”mångfacetterad och nyanserad än vad marknadskrafterna vill tillåta”.⁷⁴ Lotta Olssons svar har den uppfordrande rubriken: ”Släng alla pekpinnar. Konstnärlig kvalitet måste alltid gå före uppfostringsnit.” Utan att spinna vidare på frågan om det finns böcker som kan förena de bägge kraven, menar hon att både böcker med gammalmodiga könsrollsmönster och de som ifrågasätter de traditionella genusmönstren behövs, så länge de lever upp till kravet på konstnärlighet.⁷⁵

En vecka senare tar Marie Tomicic från Olika förlag upp debattråden. Hon vill dels ifrågasätta den polarisering som Olsson ger uttryck för: ”Vi tror att det går att kombinera konstnärlig kvalitet med en tydlig värdegrund i barnböcker.” Dels vill hon förklara

den ideologi som ligger bakom förlagets utgivning. Böcker har, menar hon, stor betydelse både för barnens identitetsbygge och för deras värderingar, och genom att hänvisa till den forskning som visar att barnböcker fortfarande innehåller könsstereotypa mönster, anser hon att det är viktigt att visa på alternativ, inte minst för de barn som inte känner igen sig i de traditionella barnböckerna. Förlagets uppgift är att utmana det heliga barnboksparadigm, som hyllar den omedvetet ”värde-fulla” barnboken framför den medvetna. För som hon avslutar, finns det inga ”värde-lösa” barnböcker.⁷⁶

Samtidigt som debatten kom att gälla de alternativa småförlagens utgivningpolicy handlade den också om barnlitteraturens roll och funktion och om vad som utmärker en god barnbok. Lotta Olsson gav å ena sidan uttryck för uppfattningen att en konstnärlig barnbok inte kan baseras på en värdegrund, medan förlagens representanter å andra sidan underströk vikten av att böckerna har en medveten hållning när det gäller synen på genus och familjebildning. Dels ska de skapa förståelse för andra sätt att vara och leva, dels skapa igenkänning för de barn som inte lever i traditionella kärnfamiljer.

Hur queera är de queera barnböckerna?

I USA, där de queera barnböckerna funnits längre än i Sverige (exempelvis publicerades *Heather Has Two Mommies* av Lesléa Newman redan 1989), har dessa böcker inte bara förbjudits på vissa bibliotek och skolor, utan även kritiserats från akademiskt håll. I tidskriften *Educational Foundations* 2009 skrev Jennifer Esposito en artikel med titeln ”We’re here, we’re queer, but we’re just like heterosexuals”, där hon undersöker fem amerikanska bilderböcker för barn som skildrar familjer med två lesbiska mödrar. I sin kritik utgår Esposito från sin position som ”Latina lesbian mom”, och hennes läsning baseras således på ett perspektiv som rör såväl etnicitet som sexuell läggning, även om det senare dominerar hennes studie. En av hennes huvudinvändningar handlar om att de undersökta böckerna har en tendens att normalisera homosexualitet genom att för-ringa skillnaden mellan homosexuella och heterosexuella. Esposito använder begreppet de-queering för denna tendens: ”The de-queering approach represents lesbian families as just like heterosexual families”.⁷⁷ Ett exempel är de böcker som jämför olika familjetyper och som hävdar att det inte spelar någon roll hur en familj ser ut. Dock menar Esposito att även om detta budskap är ”heartwarming”, så har det faktiskt en betydelse i en homofobisk värld och innebär ”a disservice to children from lesbian families who may face discrimination and ridicule because they have two mothers”.⁷⁸ Faran med att inte uppmärksamma den skillnad som finns mellan familjer som består av homosexuella respektive heterosexuella föräldrar är, hävdar Esposito, att heterosexualiteten inte utmanas utan behåller sin privilegierade ställning som norm.

Espositos invändningar har hitintills saknats i den svenska debatten som huvudsak-

ligen fokuserat på huruvida ett budskap låter sig förena med konstnärlig kvalitet eller på att vissa böcker kan ses som ett uttryck för hur genusvetare och feminister försöker sudda ut gränsen mellan det som uppfattas som manligt respektive kvinnligt. Emellertid kan man konstatera att alla barnböcker som givits ut i Sverige, med undantag från *Trollen på Regnbågsbacken*, framställer den samkönade familjen som en familj som alla andra, även om också trollfamiljens föräldrar, i likhet med de övriga skildrade föräldrarna, tycks leva i stabila parrelationer. Några ensamstående homosexuella fäder eller mödrar finns inte representerade, och böckerna bekräftar den tvåsamhetsnorm som enligt socialantropologen Fanny Ambjörnsson präglar vårt samhälle.⁷⁹ Den traditionella kärnfamiljen tycks vara den modell efter vilken också den samkönade familjen är skapad, och det enda sätt på vilket de vuxna avviker från normen är genom sitt val av partner. Sagan om prinsessan Kristalla är dock ett undantag från regeln genom att lyfta fram det faktum att Kristalla vill gifta sig med en flicka av folket som det största normbrottet. Trots att flera böcker skildrar barn som överträder de traditionella genusgränserna är det få vuxna som tillåts göra detsamma; om de gör det tar detta sig dock inga extrema uttryck. När regnbågsfamiljens fäder ibland får överta traditionellt kvinnliga sysslor handlar det som i *Trollen på regnbågsbacken* om att pappa Bruno är en hejare på att baka bullar och att pappa Antonio älskar pelargoner eller som i *Värsta prutten, Lolly*, där det visas en bild på hur en av papporna bjuder mamman på bullar.

Om man som bland andra Peter E. Cumming vill se begreppet queer som ett paraplybegrepp för icke-heterosexuella personer, det vill säga även bisexuella och transpersoner, kan man lägga märke till att de senare lyser med sin frånvaro i den svenska barnboksutgivningen. Qrister queer i *Gröna barnkammarboken* är ett undantag, även om det bör tilläggas att han inte intar rollen som förälder utan bara blir en lustig och udda figur i ett alfabet. Inte heller framstår det som ett normbrott när de vuxna männen i *Kalle med klänning* sätter på sig klänning ”när de behöver bli extra duktiga på något”, eftersom denna *cross dressing* så småningom upphöjs till norm och således blir helt accepterad. Att samma mönster gäller även internationellt visar barnboksforskaren B. J. Epstein, som undersökt hur icke-heterosexualitet skildras i anglosaxiska ungdomsböcker och bilderböcker för mindre barn. En av de slutsatser hon drar är att böckerna huvudsakligen fokuserar på mono-sexuella, det vill säga människor som bara är intresserade av ett kön, och att det numera är accepterat att skildra homosexuella men inte bisexuella eller transpersoner i barnlitteraturen.⁸⁰

Sammanfattningsvis kan man slå fast att även om den svenska utgivningen av bilderböcker för barn med ett queertema har ökat betydligt det senaste decenniet är det fortfarande med en viss försiktighet som ämnet nalkas. Den målsättning som uttrycks av Vombat förlag, nämligen att ge ut böcker som ”utan att det som bryter mot, det vi ibland kallar, normen framställs som något avvikande eller något som måste proble-

matiseras”, tycks gälla för branschen som helhet. Kanske är det därför som ingen ännu har berättat om hur Qrister queer blir förälder, hur Malins mamma skiljer sig från Lisa eller om ett barn som har en morfar som är transvestit?”

NOTER

Denna uppsats har kunnat färdigställas tack vare generösa bidrag från Åke Wibergs stiftelse och Magn. Bergvalls stiftelse.

- 1 ”Queer-Qrister – vad fan gör du i min barnbok?”, sign. Oliwa, Familjeliv.se, <http://www.familjeliv.se/Forum-3-40/m27017640-1.html> (hämtad 2012-09-15).
- 2 *Den gröna barnkammarboken*, i urval av Eva Dahlin och Annika Lundeberg, Stockholm 2007, s. 62.
- 3 Eva Lundgren, *Magic, Cilla & Baby – ramsor om tjejer, killar och grejer. En ABC-bok*, Billeberga 2007. Boken saknar paginering. Bokstaven Q finns på sid. 19 räknat från försättsbladet.
- 4 Böckerna om de tre tanterna är följande: *Tant Grön, tant Brun och tant Gredelin* (1918), *Tant Bruns födelsedag* (1925), *Petter och Lotta på äventyr* (1929), *Farbror Blås nya båt* (1942) och *Peters och Lottas jul* (1947).
- 5 Pär Bergman, *Studier kring Tant Grön, Tant Brun och Tant Gredelin*, Skrifter utgivna av Svenska Barnboksintitutet, 1, Stockholm 1971, s. 15.
- 6 Eva Lundgren, Citatet står på sid. 19 räknat från försättsbladet.
- 7 Tiina Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, Stockholm 2002, s. 12 f.
- 8 Mia Österlund, ”Queerfeministisk bilderboksanalys – Exemplet Lindenbaum”, *Queera läsningar*, red. Katri Kivilaakso, Ann-Sofie Lönngren och Rita Paqvalén, Stockholm 2012, s. 252–277, här: s. 258.
- 9 Maria Nikolajeva, *Barnbokens byggklossar*, Lund (1998) 2004, s. 16 f.
- 10 Nikolajeva (1998) 2004, s. 17.
- 11 Rosenberg 2001, s. 15.
- 12 Peter E. Cumming, ”Queer (and-not-so-queer) childhoods”, *Canadian Children’s Literature* 2006:32, s. 165–183, här: s. 166 f.
- 13 Barbara Wall, *The Narrator’s Voice. The Dilemma of Children’s Fiction*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire & London 1991, s. 13
- 14 Vivi Edström, ”Den barnlitterära texten”, *Modern litteraturteori och metod i barnlitteraturforskningen*, red. Maria Nikolajeva, Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitet, 19, Stockholm 1991, s. 13–22, här: s. 13.
- 15 Nikolajeva 2004, s. 20.
- 16 Edström 1991, s. 20.
- 17 Anette Lundborg & Mimmi Tollerup-Grkovic, *Malins mamma gifter sig med Lisa*, Stockholm 1999. Boken saknar paginering. Citatet står på sid. 3 räknat från försättsbladet.

- 18 Lundborg & Tollerup- Grkovic 1999, s. 18.
- 19 Lundborg & Tollerup- Grkovic 1999, s. 24.
- 20 Cumming 2006, s. 167.
- 21 Bodil Sjöström & Åsa Öhrn, *Trollen på Regnbågsbacken*, Stockholm 1999. Boken saknar paginering. Citatet står på sid. 20 räknat från försättsbladet.
- 22 Sjöström & Öhrn 1999, s. 7.
- 23 Sjöström & Öhrn 1999, s. 8.
- 24 Sjöström & Öhrn 1999, s. 14.
- 25 Sjöström & Öhrn 1999, s. 20.
- 26 Sjöström & Öhrn 1999, s. 26.
- 27 Sjöström & Öhrn 1999, s. 28.
- 28 Sjöström & Öhrn 1999, s. 14.
- 29 <http://www.d-zine.se/filmer/lejonkungen.htm>. (2013-10-18)
- 30 Sjöström & Öhrn 1999, s. 16.
- 31 Sjöström & Öhrn 1999, s. 36.
- 32 Sjöström & Öhrn 1999, s. 38.
- 33 Nikolajeva 2004, s. 197.
- 34 Nikolajeva 2004, s. 197 f.
- 35 Anette Skåhlberg & Katarina Dahlquist, *Prinsessan Kristalla*, Uppsala 2008 (a), s. 45.
- 36 Österlund 2012, s. 255.
- 37 Skåhlberg & Dahlquist 2008 a, s. 40.
- 38 B. J. Epstein, "We're Here, We're (Not?) Queer. GLBTQ Characters in Children's Books", *Journal of GLTB Family Studies*, 2012, s. 287–300, här: s. 292.
- 39 Åsa Karsin & Frida Arvidsson, *Värsta prutten, Lolly*, Norrköping: 2007. Boken saknar paginering. Citatet står på sid. 21 räknat från första bild- och textsidan.
- 40 Anna-Clara Tidholm, Anna-Clara, *Min familj*, Linköping: 2009. Boken saknar paginering. Citatet står på sid. 2 räknat från försättsbladet.
- 41 Eddie Summanen & C. Kåberg, *Familjeboken*, Stockholm 2008. Boken saknar paginering. Citatet står på sid. 2 räknat från försättsbladet.
- 42 Pija Lindenbaum, *Lill-Zlatan och morbror raring*, Stockholm 2006. Boken saknar paginering. Citatet står på sid. 2 räknat från försättsbladet.
- 43 Lindenbaum 2006, s. 6.
- 44 Lindenbaum 2006, s. 14.
- 45 Tina Zethreus, "Pija Lindenbaum: 'Lill-Zlatan och morbror raring'", *Dagens Nyheter* 2006-08-28.
- 46 Lindenbaum 2006, s. 23.
- 47 Karin Helander & Pija Lindenbaum, "Ett samtal om barnets familjer i Pija Lindenbaums bilderböcker. Småpappor, älgbrorsor och morbror Raring", *Barnets familjer ur barnkulturella perspektiv*, red. Ann Banér, Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitet, 43, Stockholm 2010, s. 161–170, här: s. 166.
- 48 Åsa Warnqvist betecknar Ella som "Lindenbaums kanske mest ambivalenta flickskildring" i "Att vägra normen och att omsluta den. Pija Lindenbaum som normkritiker", *Barn-*

- litteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm & Paul Tenngart, Lund 2012, s. 181–203, här: 196.
- 49 Pija Lindebaum, *Kenta och barbisarna*, Stockholm 2007. Boken saknar paginering. Citatet står på sid. 1 räknat från försättsbladet.
- 50 Huss, ”Pija Lindenbaum ’Kenta och barbisarna’”, *Dagens Nyheter* 2007-09-17.
- 51 Österlund 2012, s. 272.
- 52 Österlund 2012, s. 269.
- 53 Anette Skåhlberg & Katarina Dahlquist, *Kalle med klänning*, Uppsala 2008 (b), s. 19.
- 54 Skåhlberg & Dahlquist 2008 b, s. 37.
- 55 Skåhlberg & Dahlquist 2008 b, s. 29.
- 56 Lindenbaum 2007. Boken saknar paginering. Citatet står på sid. 12 räknat från försättsbladet.
- 57 Fenomenet med s.k. unikakaraktärer är inget nytt. Inga Borgs böcker om Plupp, utgivna 1955–2005, skildrar ett troll av ospecificikt kön.
- 58 Lundqvist & Johansson 2012. Boken saknar paginering. Citatet står på sid. 1 räknat från första textsidan.
- 59 OLIKA utmanar och lägger till, http://www.olika.nu/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=14&Itemid=28, 2013-02-19.
- 60 Nina Lekander, ”Henförande”, *Expressen* 2012-02-20.
- 61 Elina Druker, ”Oskyldig hen-berättelse fick igång debatten”, *Svenska Dagbladet* 2012-03-20.
- 62 Kuick, ”Bok om ’hen’ gav medialt genomslag”, *Dagens Nyheter* 2012-02-16.
- 63 Jenny Tunedal, ”En hen är född”, *Aftonbladet* 2012-01-25.
- 64 Lekander, *Expressen* 2012-02-20.
- 65 ”Första ’könsneutrala’ barnboken. Handlar om ’hen’”, sign. hoodrob, Flashback forum, <https://www.flashback.org/t1737785> (hämtad 2011-12-10).
- 66 ”Första ’könsneutrala’ barnboken. Handlar om ’hen’”, sign. Detvardåsälva, Flashback forum, <https://www.flashback.org/t1737785p4> (hämtad 2011-12-10).
- 67 <http://www.boktjuven.com/2012/02/vad-ar-poangen-med-kann-med-hen.html> (hämtad 2012-09-18)
- 68 <http://www.barnboksprat.se/2012/04/03/kann-med-hen/> (hämtad 2012-09-18).
- 69 http://www.olika.nu/index.php?option=com_content&task=view&id=495 (hämtad 2012-10-25).
- 70 <http://www.sagoliktbokforlag.se/Sagolikt%20Bokforlag%20Sagor%20Normer%20Laslust.html> (hämtad 2012-09-20).
- 71 <http://www.vombatforlag.se/> (hämtad 2012-09-20).
- 72 Karin Salmson, ”Våra böcker ökar toleransen”, *Dagens Nyheter* 2008-05-13.
- 73 Lotta Olsson, ”Propaganda kan inte motverkas med annan propaganda”, *Dagens Nyheter* 2008-05-13.
- 74 Karin Salmson, ”Vi vill påverka medvetet”, *Dagens Nyheter* 2008-05-20.
- 75 Lotta Olsson, ”Släng alla pekpinar. Konstnärlig kvalitet måste alltid gå före uppfostringsnit.”, *Dagens Nyheter* 2008-05-20.

- 76 Marie Tomicic, "Olika tar barnboken på allvar", *Dagens Nyheter* 2008-05-24.
- 77 Jennifer Esposito, "We're Here, We're Queer, But We're Just Like Heterosexuals. A Cultural Studies of Lesbian Themed Children's Books", *Educational Foundations*; Summer/Fall, 2009, 23:3-4, s. 61-78, här: 63.
- 78 Esposito 2009, s. 69.
- 79 Fanny Ambjörnsson, "En säker plats. Alternativa familjer, relationsanarki och flersamhet bland unga queeraktivister", *Barnets familjer ur barnkulturella perspektiv*, Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitet, 43, red. Ann Banér, Stockholm 2010, s. 141-156, här: s. 146.
- 80 B.J. Epstein, "We're Here, We're (Not?) Queer. GLBTQ Characters in Children's Books", *Journal of GLTB Family Studies*, 2012, s. 287-300, här: s. 290 och 298.

ABSTRACT

Rainbow families and transgendered children. New inhabitants in Swedish picture books for children

This study is an analysis of Swedish picture books for children with queer themes. It includes books published since 1999, questioning the heterosexual norm regarding sex, gender, and sexuality. The books deviate from the traditional nuclear family ideal in that they depict children or adults who have not adapted to a traditional gender representation or families with one or two of the parents living with a person of the same sex. While some books explicitly deal with the situation in families with two mothers or explain how children are conceived by artificial insemination, others do not comment upon the relations between the adults at all. In some books the queer theme only exists as a subtext, barely noticeable to others than the adult reader. A new motive is also children with undefined sex or gender characteristics, so called uni characters (unikaraktärer). In 2012 the first children's book using the Swedish language gender neuter pronoun "hen" for a child with unspecified sex was published.

Most of the examined books have been published by new publishing companies which have been severely criticized for publishing books in which the message has been seen as more important than artistic quality. This study also analyses some of these animated debates in Swedish media and in various forums on the internet contrasting politics with artistic ambitions in children's books and the question whether books with a queer theme is appropriate reading for children.

An interesting question is to what extent the queer picture books for children really challenge the ruling norms. The examined books in this article show that children are allowed to transcend the traditional gender boundaries or appear in a gender neuter way. Adults, however, are with very few exceptions "normalized" in so far as they live in happy marriages, with concern for their children as their main purpose in life.